

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

7-ма міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології і нові форми співробітництва»

Ця, вже традиційна, конференція відбулася 3—11 червня 2000 р. в м. Судаку (Автономна республіка Крим, Україна) в рамках заходів IFLA. Головний організатор форуму — Державна публічна науково-технічна бібліотека Росії (ДПНТБ), співорганізатори — Міністерство культури і мистецтв України, Міністерство культури Російської Федерації, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Російська державна бібліотека (РДБ, Москва) тощо. Генеральний спонсор — Інститут «Відкритого суспільства» (Росія), спонсори — Міністерство культури РФ, РДБ, Он-лайнний комп'ютерний бібліотечний центр США та ін. Оргкомітет очолив президент Міжнародної асоціації розробників і користувачів електронних бібліотек та нових електронних технологій, президент Міжнародного бібліотечного інформаційного й аналітичного центру, перший заступник директора ДПНТБ Росії, д. т. н. Я. Шрайберг. У роботі форуму взяло участь понад тисячу фахівців із 30 країн (у тому числі 200 з України). Конференція включала майже 50 заходів (пленарних і секційних засідань, семінарів, круглих столів, презентацій). Було прочитано близько 350 доповідей та повідомлень.

Ключові напрями розвитку бібліотек

Підвищену увагу учасників конференції привернули секції «Електронні бібліотеки» та «Корпоративні бібліотечно-інформаційні системи», оскільки проблематика, що розглядалася на них, найбільшою мірою визначає майбутнє бібліотечної сфери. Приємно констатувати лідерство серед інших спеціалістів українських фахівців, які займаються розробкою теоретичних і прикладних проблем створення електронних бібліотек. Л. Костенко та А. Чекмарьов (НБУВ) надали інформацію щодо електронної наукової бібліотеки, вже встановленої на Internet-сервері НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua/eb/>).

Її основні інформаційно-ресурсні складові — електронний каталог (ЕК), загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова», депозитарій електронних версій книг, статей із періодичних видань і авторефератів дисертацій. Технологія формування інформаційних ресурсів цієї бібліотеки має конвеєрний характер і передбачає доповнення бібліографічних записів ЕК рефера-

тами наукових видань України й наступне повнотекстове розширення реферативної БД. Із назв доповідей російських колег можна зробити висновок, що сьогодні вони знаходяться на етапі проектних розробок: «Пошукаємо джерела ідеї електронної бібліотеки в Біблії і Корані» (Ю. Столяров, Московський державний університет культури), «Електронні бібліотеки в Росії: програмна стратегія і проектна тактика» (Я. Шрайберг, ДПНТБ Росії), «На шляху до електронної бібліотеки» (О. Лаврьонова, РДБ).

Однак, віддаючи належне результатам, отриманим українськими фахівцями в цьому ключовому напрямі розвитку книгозбірень, слід відзначити суттєве відставання від російських колег у створенні корпоративних бібліотечно-інформаційних систем (БІС). Це спричинено відсутністю в Україні національних форматів представлення бібліографічних записів у комп'ютерній формі. В Росії розробка та розвиток загальнодержавних комунікативних форматів провадиться з 1992 р. (після появи здійсненого фахівцями ДПНТБ перекладу методичних матеріалів IFLA з використання міжнародного комунікативного формату UNIMARC). Основний результат цих робіт — UNIMARC та UNIMARC/Authorities, які на початку 1998 р. стали нормативними актами (ознайомитися з ними можна на Web-сервері Російської національної бібліотеки (РНБ) — <http://www.nlr.ru/>). Завдяки наявності RUSMARC і цілеспрямованій діяльності щодо його впровадження досягнуто інформаційну сумісність електронних бібліографічних ресурсів російських бібліотек, що дало змогу розпочати реалізацію ряду проектів корпоративної взаємодії. До того ж, на основі RUSMARC Російською книжковою палатою розроблено галузевий стандарт «ОСТ 29. 131-98: Стандарт отрасли: Издательская и книготорговая библиографическая информация». Він забезпечує бібліографічну сумісність об'єктів книжкового ринку з бібліотеками. Можна без перебільшення стверджувати: сьогодні в Росії відбувається процес становлення єдиного інформаційно-бібліотечного простору як складової частини світової інфраструктури. Досягнення якісно нового рівня функціонування книгозбірень здійснено еволюційним шляхом — послідовною копіткою працею зі створення та впровадження методик і правил ком-

п'ютерної каталогізації, гармонізованих з рекомендаціями IFLA та стандартами ISO.

Матеріали конференції свідчать, що в РФ як на федеральному, так і на регіональному рівнях реалізується кілька десятків проектів корпоративної взаємодії бібліотек. Серед них відзначимо вже впроваджені проекти створення та розвитку Російського зведеного каталогу (ЗвК) науково-технічної літератури (НТЛ), інформаційно-аналітичної системи (ІАС) «Наука Росії», роботи ДПНТБ Сибірського відділення РАН (СВ РАН) (Новосибірськ) щодо інтеграції територіально розподілених БД на основі використання телекомунікаційного протоколу Z39.50. Найвідомішим з них є проект формування російського ЗвК НТЛ, який реалізується ДПНТБ Росії вже понад 10 років (ресурси цього каталогу доступні для користувачів через Internet (<http://www.gpntb.ru/>)). У рамках названого проекту здійснюється децентралізована підготовка й централізована підтримка адресно-бібліографічної БД з відомостями про сукупний фонд книг та періодичних видань з природничих і технічних наук, медицини й технічного господарства. Щорічне поповнення бази — 30 тис. записів, кожен з яких, окрім бібліографічного опису документа, містить коди організацій-фондоутримувачів. Традиційно тісна співпраця Бібліотеки з природничих наук РАН (БПН РАН) та книгозбірень академічних інститутів дала змогу реалізувати на корпоративних засадах ІАС «Наука Росії» (наук. кер. роботи — д. т. н. М. Кальонов). Її ІР містять відомості про російських учених, їхні публікації та пристатейну бібліографію. Підготовка даних для системи здійснюється в академічних інститутах, а їх централізоване опрацювання — в БПН. Текстову версію системи, за допомогою якої проводиться пошук у масивах персоналій і публікацій (окремо чи сумісно), представлено на її Internet-сервері (<http://den/igex.ru/>). Апробованим є й підхід до інтеграції розподілених БД із використанням відповідних телекомунікаційних протоколів, що послідовно розвивається в СВ РАН. Про це, зокрема, зазначається в доповіді М. Мазова (Новосибірськ) «Досвід побудови розподіленої інформаційної системи на базі протоколу Z39.50».

Заслуговує на увагу і робота зі створення Корпоративної мережі публічних бібліотек столиці РФ, що фінансується урядом Москви (наук. кер. — д. т. н. Я. Шрайберг). Вищезгаданий проект передбачає подальшу модернізацію публічних бібліотек на корпоративних засадах із використанням інформаційних і телекомунікаційних технологій, напрацьованих, насамперед, у ДПНТБ Росії (у т. ч. програмної системи «ІРБИС» з модулем підтримки протоколу Z39.50). Принципова особливість концептуальних засад проекту — інтеграція провідних публічних книгозбірень з федераль-

ними бібліотеками та інформаційними центрами, що дозволить у перспективі створити в Москві бібліотечно-територіальний комплекс нового типу — інформаційний технополіс.

Формування фондів

Важливість проблематики формування і забезпечення збереження бібліотечних фондів відбилася в значній кількості доповідей та повідомлень учасників конференції. Особливо зацікавила інформація Г. Попова стосовно запропонованої Центральним колектором наукових бібліотек (Москва) Internet-технології комплектування книгозбірень продукцією російських видавництв (комплектують 1130 бібліотек, у тому числі 1114 — в Росії і 16 — у країнах СНД). Ця технологія базується на використанні в телекомунікаційному режимі бібліографічних записів зведеного тематичного плану випуску літератури, котрий підтримується в актуальному стані на Web-сервері колектора (<http://www.cknb.ru/>). Бібліотекам така технологія забезпечує отримання разом із книгами й відповідних бібліографічних записів, зменшення витрат на опрацювання документів, оперативне їх одержання і можливість планування розвитку фондів. Видавці ж зацікавлені в системі книгорозповсюдження, оскільки вона дозволяє шляхом встановлення зворотного зв'язку «покупець — видавець» планувати тиражі видань й гнучко реагувати на попит ринку. Створюється конвеєрна технологія «автор — видавець — книгорозповсюдвач — бібліотека — користувач», зароджується єдиний інформаційний простір системи документних комунікацій. Передумовою ж цього, як зазначалося, стало використання бібліотеками й іншими суб'єктами книжкового ринку єдиного комунікативного формату бібліографічних записів.

Розглядалися на конференції й питання ретрокаталогізації та ретроконверсії карткових каталогів. Перша з них передбачає створення комп'ютерної версії бібліографічного запису документа після його перегляду *de visu*, друга — переведення в електронну форму наявних на каталожній картці елементів бібліографічного опису. В нашій державі поширилася ретрокаталогізація, що використовується рядом провідних бібліотек у рамках програми створення Національної бібліографії України. Тому доцільно висвітлити досвід колег, які займалися ретроконверсією. Цей процес передбачає сканування каталожних карток, розпізнавання графічної інформації, занесення її у відповідні поля згідно з RUSMARC, завантаження отриманих записів у БД і представлення її в Internet. За такою технологічною схемою фірма PROSOFT (Москва) здійснює ретроконверсію каталогу РНБ, а компанія «Гипер» (Москва) — каталогу Всеросійської державної бібліотеки іноземної літерату-

ри ім. М. І. Рудоміно (ВДБІЛ). Представники названих установ надали інформацію учасникам конференції стосовно завершення в стислий строк перших етапів пілотних проектів ретроконверсії (сканування великих масивів каталожних карток) і висловили впевненість щодо успішного проведення наступних етапів роботи. Однак деякі сумніви з'явилися після доповіді Т. Кирюшкіної (ВДБІЛ) «Ретроконверсія та еволюція правил каталогізації», де обгрунтовується теза про безумовну необхідність залучення до ретроконверсії каталогізаторів.

Серед доповідей, де йшлося про забезпечення збереження бібліотечних фондів, особливої уваги заслуговує інформація О. Віслого (РДБ) про проект створення CD-ROM копій історико-культурних фондів, спонсором якого виступила Бібліотека Конгресу США. БК поставила РДБ функціонально повний комплекс обладнання для сканування документів, програмної обробки отриманих файлів і їх запису на компакт-диски (вартість комплексу — близько \$ 100 тис.). Сканування здійснюється за допомогою цифрових камер з розподільною здатністю, що забезпечує можливість подальшого високоякісного поліграфічного відтворення раритетів. Комплект компакт-дисків передається БК, котра має право використовувати їх у наукових, освітянських і культурологічних цілях. Права інтелектуальної власності на створену інформаційну продукцію залишаються за РДБ.

Інформаційне обслуговування

Електронні ІР широко використовуються в практичній діяльності бібліотек. Читачам надається доступ до ЕК, БД на компакт-дисках і, поки що обмежених за обсягом, фондів електронних документів. Новими в напрямі інформатизації бібліотек є досягнення російських колег у галузі електронної доставки документів (ЕДД), яка передбачає пошук бібліо-графічної інформації в бібліотечних каталогах через Internet, дистанційне замовлення потрібних першоджерел, створення їх текстових чи Image-копій і передачу останніх абонентам електронною поштою чи за допомогою FTP-серверів книгозбірень. Про вагомість результатів російських бібліотек у наданні своїм віддаленим користувачам електронних копій статей із серіальних видань і фрагментів книг свідчить наявність у програмі конференції такого заходу, як круглий стіл Асоціації служб ЕДД, заснованої на початку 2000 р. у Москві (співзасновники — Бібліотека РАН, БПН РАН, Інститут наукової інформації із суспільних наук, «ВИНИТИ», РДБ, ДПНТБ Росії, ДПНТБ СВ РАН, Всеросійська патентно-технічна бібліотека і Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека). В. Глухов («ИНИОН») всебічно проаналізував питання обслуговування читачів цієї установи у новому елек-

тронному середовищі, юридичну та фінансову засади співробітництва, організаційну схему доставки електронних копій документів, досягнення технічної і технологічної сумісності між членами Асоціації й констатував ряд проблем, що потребують розв'язання (нерівномірність потоків запитів, збої в роботі телекомунікаційних систем, відсутність правових основ у разі надання електронних копій). В Україні ЕДД практично не використовується, що спричинено, насамперед, податковим тягарем, який робить цю платну послугу збитковою для бібліотек. Сподіваємося: подоланню цієї завади сприятимуть внесені в першій половині 2000 р. поправки до Закону України від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість». Адже сьогодні при незначних асигнуваннях на комплектування бібліотек ЕДД може стати одним з головних джерел задоволення інформаційних потреб (ІП) суспільства в документній інформації.

Окремо зупинимось на використанні в бібліотеках електронних журналів світового наукового співтовариства. Одну з найсучасніших форм такого інформаційного сервісу презентувала фірма Bell & Howell Information and Learning. БД цієї фірми, відомі під назвою ProQuest, розкривають зміст кількох тисяч електронних журналів і забезпечують вихід на повні тексти статей, що дозволяє користувачу спочатку здійснити бібліографічний пошук по всьому масиву журналів, а потім отримати першоджерело. Робота з електронною продукцією згаданої фірми може провадитися через Internet і шляхом придбання відповідних компакт-дисків. Слід констатувати високий науково-технічний рівень розглянутої системи доступу до електронних журналів і рекомендувати її для поширення в Україні. Але необхідно застерегти вітчизняних фахівців від пропонованих нам застарілих технологій, які передбачають замість пошуку потрібної інформації послідовний вибір журналу, року його видання, номера (випуска) і ознайомлення зі змістом конкретного номера.

Спеціальні заходи

У рамках форуму проведено звітно-перевиборчу конференцію Міжнародної асоціації розробників і користувачів електронних бібліотек та нових інформаційних технологій (ЕБНІТ). Президентом обрано першого заступника директора ДПНТБ Росії Я. Шрайберга, виконавчим директором — начальника відділення цієї бібліотеки Б. Маршака, віцепрезидентом асоціації — заступника генерального директора НБУВ А. Чекмарьова.

За підтримки асоціації ЕБНІТ на конференції було організовано науково-практичний семінар, присвячений пам'яті основоположника пакета ІПС CDS/ISIS Джіампаоло дель Біджіо. Його головна праця, створена під час роботи в ЮНЕСКО, сьогодні є найпоширенішою в світі системою для

автоматизації бібліотек, архівів та музеїв і використовується у понад 20 тис. організацій і установ. Нині справу Д. дель Біджіо продовжує Девід Сторті, який висловив намір провести в рамках 8-ї міжнародної конференції «Крим-2001» спеціальний семінар дистриб'ютерів і користувачів CDS/ISIS з усіх континентів для консолідації й інтеграції їх зусиль щодо розвитку і поширення цього безоплатного ліцензійного програмного пакета.

Під час роботи форуму працювала постійно діюча виставка «Бібліотечні системи, інформаційна та видавнича продукція». Найбільшим був стенд ДПНТБ Росії, на якому демонструвався широкий спектр компакт-дисків з електронними ІР бібліотеки, її видавнича продукція й остання версія програмної системи «ІРБИС».

Особливу увагу учасників заходу викликали і стенди фірми Bell & Howell Information and Learning та РНБ (С.-Петербург), де було представлено, зокрема, друковані й електронні версії RUSMARC та баз авторитетних даних.

Отже, в Україні і державах СНД завершився перший етап інформатизації бібліотек, якому притаманне створення автономних автоматизованих систем. Російські бібліотеки почали розв'язання проблеми сітьової інтеграції й формування єдиного інформаційно-бібліотечного простору як компонентів світової інформаційної інфраструктури. В нашій державі цей процес гальмується через відсутність загальноприйнятих форматів подання бібліографічних записів у комп'ютерній формі. Щоб вирішити «форматне» питання, потрібно усвідомити його ключову роль для розвитку бібліотечної справи й спільними зусиллями, насамперед національних бібліотек і відділу бібліотек та інформаційних мереж Міністерства культури і

мистецтв України, виробити методичні рішення з впровадження в нашій країні MARC-сумісних форматів.

У процесі проведення робіт з інформатизації книгозбірень слід надати певних пріоритетів створенню електронних бібліотек — напряду, де Україна має сьогодні певне лідерство. Доцільно, зокрема, здійснити організаційні заходи щодо розробки та нормативного закріплення положень, згідно з якими комп'ютерні версії документів організацій і установ мають передаватися у відповідні відомчі бібліотеки для депозитарного їх зберігання й використання на узгоджених з інтелектуальними власниками умовах.

Сьогодні кардинально змінилися критерії оцінки практичних результатів інформатизації бібліотек. Говорити про них можна лише в тому разі, якщо відповідні розробки відобразатимуться на Web-серверах книгозбірень. Красномовність доповідачів на форумах будь-якого рівня вже не може компенсувати відсутність посилань на Internet-версії інформаційних систем. Тому українським бібліотекам необхідно звернути увагу на питання створення Web-серверів і представлення на них власних ІР.

Леонід Костенко,

к. т. н., керівник Центру бібліотечно-інформаційних технологій,

Тетяна Павлуша,

к. п. н., заввідділом загального бібліотекознавства,

Анатолій Чекмарьов,

к. е. н., заст. генерального директора НБУВ